

Docentenhandleiding

Les over Sodomievervolgingen

Introductie

Deze lessenserie behandelt de sodomievervolgingen in de Nederlandse Republiek in de jaren 1730–1733. Deze gebeurtenissen vormen een belangrijk, maar vaak onderbelicht onderdeel van de Nederlandse geschiedenis. Ze laten zien hoe ideeën over seksualiteit, religie, macht en openbare orde in de vroegmoderne tijd samenwerkten en hoe morele paniek kon leiden tot grootschalige vervolging.

Het onderwerp biedt leerlingen de kans om te oefenen met historisch redeneren, bronkritiek, perspectief en machtsverhoudingen, én om te begrijpen hoe samenlevingen omgaan met normafwijkend gedrag. Tegelijkertijd draagt het bij aan burgerschapsonderwijs door aandacht te besteden aan diversiteit, veranderende normen en de manier waarop groepen in het verleden zijn gestigmatiseerd of vervolgd.

De lessen zijn ontworpen voor onderbouw havo/vwo en sluiten aan bij kerndoelen rond historisch redeneren, brongebruik en maatschappelijke vorming. Het lesmateriaal bestaat uit twee modules:

- **Module 1: Perspectiefopdracht** (ca. 30 min)
- **Module 2: Mysterie-opdracht** (45–60 min)

Beide opdrachten kunnen afzonderlijk worden gegeven, maar versterken elkaar wanneer ze gecombineerd worden.

Inhoud

Docentenhandleiding	1
Les over Sodomievervolgingen	1
Introductie.....	2
Aansluiting bij kerndoelen en canon	4
Achtergrondinformatie	5
Les introductie	7
Leerdoelen:	8
Module 1: (30 minuten).....	9
Module 2: (45-60 minuten)	11
Omgaan met de geschiedenis van seksualiteit in de klas	15
Standplaatsgebondenheid: hoe voorkom je anachronisme?.....	15
Focus op de bronnen: wat lees je écht?.....	15
Sodomie ≠ homoseksualiteit	15
Hoe bespreek je gevoeligheid in de klas?	16
Extra verdieping voor docenten	17
Bijlage 1:.....	21
Werkblad Perspectief Opdracht:.....	21
Bijlage 2:.....	25
Modelantwoorden Perspectief Opdracht:	25
Bijlage 3:.....	29
Werkblad Mysterie Opdracht:.....	29
Bijlage 4:.....	30
Modelantwoorden Mysterie Opdracht:.....	30
Bijlage 5:.....	33
Bronnenkaartjes voor mysterieopdracht:	33
Bijlage 6:.....	35
Begeleidende powerpoint:	35

Aansluiting bij kerndoelen en canon

Deze lessenserie sluit aan bij Kerndoel 24 van het leergebied *Mens & Maatschappij* (SLO, 2026). **Kerndoel 24** luidt: 'De leerling onderzoekt vraagstukken over mens en samenleving.' Het kerndoel bevat de volgende subcategorieën:

- 24A: Leerlingen analyseren maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen en wegen waarden en belangen af.
In deze lessen onderzoeken leerlingen hoe religie, rechtspraak, macht en sociale normen samenwerkten tijdens de sodomievervolgingen.
- 24B: Leerlingen onderzoeken maatschappelijke vraagstukken en evalueren mogelijke oplossingen.
Leerlingen reflecteren op uitsluiting, representatie, morele paniek en de rol van instituties.
- 24C: Leerlingen beschrijven de omgeving van de school vanuit geografische, historische, economische en sociale invalshoeken.
Lokale gedenkstenen of lokale zaken bieden een directe koppeling met hedendaagse herinneringscultuur in het schoolgebied.

Daarnaast sluit de lessenserie aan bij twee hoofdlijnen van de Canon van Nederland:

- **Hoofdlijn 5: Wie telt er mee? sociale (on)gelijkheid**
De vervolgingen tonen hoe ongelijkheid, stigma en machtsverhoudingen historisch werden geproduceerd en gerechtvaardigd.
- **Hoofdlijn 6: Wie bestuurt er? politiek en samenleving**
Leerlingen krijgen inzicht in vroegmoderne rechtspraak, plakaten, ordehandhaving en de rol van stedelijke en gewestelijke autoriteiten.

Achtergrondinformatie

Sodomie in de vroegmoderne tijd: betekenis en reikwijdte

In de vroegmoderne Republiek verwees het woord *sodomie* niet naar een seksuele identiteit, maar naar een juridische categorie van verboden handelingen. Het begrip omvatte een breed scala aan gedragingen die als “tegennatuurlijk” werden beschouwd: seks tussen mannen, seks met dieren, incest, masturbatie, en in enkele rechtszaken ook gedragingen die als overtreding van gendernormen werden gezien, zoals mannen in vrouwenkleding. Maak duidelijk aan leerlingen dat *sodomie géén vroegmoderne term voor homoseksualiteit is*. Een moderne opvatting van homoseksualiteit als vaste identiteit bestond in de 18e eeuw niet. Sommige mannen gebruikten echter wel termen als ‘sodomiet’ of ‘nicht’ om zichzelf of elkaar te beschrijven. Dat betekende niet hetzelfde als een hedendaagse seksuele identiteit, maar laat wel zien dat mensen soms betekenis gaven aan hun verlangens. Homoseksualiteit als identiteit, als onderdeel van iemands wezen of zelfbegrip, bestond in de 18e eeuw niet.

Hoewel sodomie in theorie zwaar bestraft werd, waren daadwerkelijke vervolgingen tot 1730 vrij zeldzaam. De eerste bekende zaak in de Noordelijke Nederlanden dateert uit 1233, maar tussen 1233 en 1730 zijn slechts enkele tientallen gevallen bekend. De vervolgingen van 1730–1731 vormen dus géén continu patroon, maar een historische uitzondering: een korte, hevige golf van morele paniek, gevoed door religieuze angst, politieke onzekerheid en sociale controle.

Met de invoering van de Code Pénal in 1811, onder invloed van de Franse overheersing, verdween sodomie als strafbaar feit volledig uit de Nederlandse wetgeving. Daarmee kwam een einde aan bijna zes eeuwen juridische vervolgbaarheid van “tegennatuurlijke” handelingen.

Rechtspraak en macht: schouten, schepenen en plakaten

De vervolgingen van 1730 moeten worden begrepen binnen het systeem van vroegmoderne rechtspraak. De schout fungeerde als een combinatie van politiechef en officier van justitie, terwijl schepenen de rol van rechters vervulden. Zij bepaalden welke vragen werden gesteld, welke antwoorden werden genoteerd en welke straffen werden opgelegd. De verslagen van verhoren die wij nu lezen zijn geen letterlijke citaten, maar samenvattingen in formele taal, opgesteld door de rechtbank. De stem van de verdachte is dus altijd gefilterd door de macht van de staat.

Het plakkaat van de Staten van Holland uit juli 1730 is een sleutelbron. Het riep op tot “afschrik en uitroeiing van de zonde der sodomie” en bepaalde dat executies

voortaan **openbaar** moesten plaatsvinden. Dit toont de verwevenheid van religieuze normen, politieke controle en publieke ordehandhaving.

Bronnen en betrouwbaarheid

De bronnen uit deze periode zijn sterk gekleurd door machtsverhoudingen. We hebben vooral:

- **rechtbankverslagen** (gefilterde samenvattingen)
- **plakkaten** (officiële staatsdocumenten)
- **pamfletten en prenten** (propaganda, sensatie, moraliserend)

Wat ontbreekt zijn:

- de eigen woorden van verdachten
- stemmen van vrouwen
- stemmen van mensen uit lagere sociale lagen, tijdelijke arbeiders, dienstboden, knechten, reizigers en jongeren
- stemmen van mensen die niet in het archief terechtkwamen

Deze “archiefstilte” is een belangrijk historisch inzicht dat leerlingen kunnen leren herkennen.

Les introductie

Bij het openen van de les introduceer je het onderwerp stap voor stap, zodat leerlingen zorgvuldig worden meegenomen in de historische context zonder dat de inhoud van de opdrachten al wordt prijsgegeven.

Begin de les door de periode te situeren.

Licht toe dat de leerlingen gaan werken met bronnen uit de 18e eeuw, een tijd waarin religieuze normen, juridische regels en maatschappelijke opvattingen sterk verweven waren. Benoem dat ideeën over seksualiteit toen fundamenteel anders waren dan nu.

Introduceer vervolgens het thema queer geschiedenis.

Leg uit dat de les zich richt op historische opvattingen over relaties en seksualiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht. Benadruk dat hedendaagse termen en identiteiten niet één-op-één toepasbaar zijn op het verleden, en dat het belangrijk is om de taal van die tijd te begrijpen.

Geef daarna een korte, historische uitleg van het begrip 'sodomie'.

Licht toe dat sodomie in de 18e eeuw een juridische én religieuze term was voor bepaalde seksuele handelingen tussen mannen. Maak duidelijk dat het begrip destijds werd gezien als zowel een zware zonde als een misdrijf tegen de staat. Dit helpt leerlingen om de bronnen in hun oorspronkelijke betekenis te lezen.

Plaats vervolgens de gebeurtenissen rond 1730 in de Republiek.

Beschrijf dat er in deze periode in verschillende steden onderzoeken, verhoren en vervolgingen plaatsvonden. Leg uit dat er sprake was van maatschappelijke onrust en dat angst, geruchten en harde maatregelen elkaar konden versterken. Introduceer dit voorzichtig, zonder het verloop van de casus of de opdrachten te verklappen.

Bereid leerlingen voor op het werken met historische bronnen.

Licht toe dat de bronnen die bewaard zijn gebleven vooral afkomstig zijn van instellingen en personen met macht, zoals rechtbanken, stadsbesturen en pamflettenmakers. Benoem dat dit betekent dat sommige stemmen duidelijk aanwezig zijn, terwijl andere vrijwel ontbreken. Dit vormt een belangrijk uitgangspunt voor de les: leerlingen gaan onderzoeken hoe perspectief en macht bepalen welke verhalen in het archief terechtkomen.

Sluit de introductie af door het doel van de les te benoemen.

Geef aan dat leerlingen vandaag gaan ontdekken hoe mensen in de 18e eeuw dachten over sodomie, hoe taal en macht samen geschiedenis vormen, en hoe historici omgaan met bronnen die slechts een deel van het verleden laten zien. Pas daarna kies je als docent welke module of opdracht je inzet.

Leerdoelen:

Module 1 – Perspectiefopdracht

Leerlingen kunnen:

- herkennen dat bronnen niet neutraal zijn
- analyseren wie spreekt, wat hun rol is, en wat zij belangrijk vinden
- uitleggen welke perspectieven ontbreken
- analyseren hoe macht bepaalt welke stemmen in de vroegmoderne rechtspraak worden gehoord, gefilterd of uitgesloten

Module 2 – Mysterie-opdracht

Leerlingen kunnen:

- historische informatie ordenen en combineren
- oorzaken onderscheiden (religie, recht, paniek, politiek, toeval)
- verklaren waarom in 1730 zoveel mannen werden vervolgd
- bronnen gebruiken als bewijs
- samenwerken en redeneren

Module 1: (30 minuten)

Doel: Inzicht krijgen in perspectief, macht en bronkritiek.

Lesindeling:

1) 5 min: introductie + context

Vertel de leerlingen kort dat sodomie in de 18e eeuw streng werd vervolgd en dat verschillende groepen daar anders over dachten. Leg uit dat ze vandaag drie bronnen gaan vergelijken die elk een ander perspectief laten zien: verdachte, publiek en overheid. Deel de werkbladen met de drie bronfragmenten uit. Wijs leerlingen erop dat sommige taal oud is, maar dat er moderne vertalingen bij staan. Afbeeldingen van de originele bronnen zijn te vinden in de bijbehorende powerpoint en kun je laten zien als ondersteuning.

2) 15 min: analyse van de bronfragmenten

Leg uit dat leerlingen per bron vier dingen moeten bepalen: wie spreekt, wat hun rol is, wat het doel is, en welke woorden het perspectief laten zien. Laat leerlingen individueel of in duo's werken (kies afhankelijk van niveau/klas). Loop rond, stel verduidelijkende vragen ("Wie heeft hier de macht?", "Welke woorden vallen op?"). Help leerlingen die vastlopen door ze te wijzen op specifieke woorden of zinsdelen. Zorg dat leerlingen hun antwoorden kort noteren, zodat ze later kunnen vergelijken.

3) 5 min: ontbrekend perspectief verwerken in slotalinea

Vraag de klas welke stemmen niet voorkomen in de bronnen. Laat leerlingen een korte slotalinea schrijven waarin ze uitleggen waarom die ontbrekende stemmen belangrijk zijn voor historisch onderzoek. Geef voorbeelden als leerlingen vastlopen: "Wie zou jij nog willen horen? Waarom?"

4) 5 min: conclusie + korte nabespreking

Bespreek klassikaal de drie perspectieven:

- Verdachte → ontkent, machteloos, gefilterde stem
- Publiek → moraliserend, emotioneel, sensatie
- Overheid → autoritair, religieus, juridisch

Benadruk dat rechtbankverslagen geen letterlijke stemmen zijn, maar reconstructies door de rechtbank. Leg uit dat macht zichtbaar wordt in wie mag spreken en wie niet. Sluit af met één kernvraag: "Hoe beïnvloedt perspectief de manier waarop we geschiedenis begrijpen?"

Differentiatie

Makkelijker:

- Geef leerlingen een lijstje mogelijke perspectieven.
- Laat ze eerst in duo's één bron samen analyseren.

Moeilijker:

- Laat leerlingen zelf formuleren welke machtsstructuren zichtbaar zijn.
- Laat ze reflecteren op betrouwbaarheid van rechtbankverslagen.

Nabespreking; wat is belangrijk?

- Dat leerlingen begrijpen dat we niet de echte stemmen van Cornelis en Rijk horen.
- Dat de Staten en de rechter bepalen wat strafbaar is en hoe zwaar.
- Dat het publiek via liederen en pamfletten wordt aangesproken met emotie, sensatie en morele waarschuwingen.
- Dat macht zichtbaar wordt in wie mag spreken en wie niet. De Staten spreken luid en duidelijk, het publiek spreekt moraliserend, de verdachte spreekt gefilterd en veel stemmen ontbreken.
- Dat bronkritiek betekent dat je kijkt naar wie spreekt, waarom, en met welk doel.

Module 2: (45-60 minuten)

Doel: Oorzaken van de vervolging reconstrueren door bronnen te combineren.

Tijdsverdeling

- 1) 5 min: introductie + uitleg werkvorm

Vertel de leerlingen dat ze een mysterie gaan oplossen: een historische puzzel waarbij ze met 16 losse hints moeten reconstrueren wat er is gebeurd. De vraag is: Waarvoor werden in 1730 in verschillende steden mannen gearresteerd en zwaar gestraft? En welke gebeurtenissen zorgden ervoor dat de vervolging zich uitbreidde?

Leg uit dat de hints afkomstig zijn uit verschillende soorten bronnen (rechtbank, geruchten, verklaringen, pamfletten). Vertel dat ze moeten zoeken naar verbanden, oorzaken, gevolgen, motieven en machtsverhoudingen. Vorm groepjes van 3–4 leerlingen.

Deel de hintkaartjes uit:

- Optie A: alle groepjes krijgen dezelfde 16 kaartjes.
- Optie B: niet alle groepjes of leerlingen krijgen dezelfde kaartjes → ze moeten informatie uitwisselen om het geheel te begrijpen.

Leg uit dat samenwerken essentieel is: niemand kan het mysterie alleen oplossen.

- 2) 25–35 min: puzzelen met de 16 hints

Vraag leerlingen eerst alle hints te lezen, zonder al te veel te bespreken. Laat ze daarna de hints ordenen op een manier die voor hen logisch is, dat kan bijvoorbeeld op de volgende manieren:

- Chronologisch
- per persoon
- per thema (verdacht gedrag, geruchten, bewijs, straf)
- oorzaak → gevolg

Loop rond en stel richtinggevende vragen:

- “Welke hints horen duidelijk bij elkaar?”
- “Welke hint lijkt een oorzaak, welke een gevolg?”
- “Wie heeft hier macht, wie niet?”
- “Welke hint past nog niet in jullie verhaal?”

Let op dat groepjes niet blijven hangen in details. Stimuleer dat leerlingen hardop redeneren en hun keuzes onderbouwen. Als je met ongelijke kaartensets werkt:

herinner ze eraan dat ze informatie moeten uitwisselen vraag: “Wie heeft een hint die dit kan aanvullen?”

Bewaak de tijd:

na 15 minuten → “Zorg dat jullie nu richting een hypothese gaan.”

na 25 minuten → “Jullie moeten nu een voorlopige reconstructie hebben.”

3) 10–15 min: vragenblad invullen

Deel het vragenblad uit (of laat ze het in hun schrift doen). Leg uit dat ze nu hun redenering moeten vastleggen:

- Wat is er volgens jullie gebeurd?
- Welke hints ondersteunen dat?
- Welke hints zijn lastig te plaatsen?
- Welke rol speelt macht in deze reconstructie?

Loop rond en check of leerlingen hun antwoorden koppelen aan concrete hints. Stel eventueel verdiepende vragen:

- “Welke hint is voor jullie het belangrijkste?”
- “Welke hint verandert het verhaal het meest?”\

4) 10 min: nabespreking

Laat 2–3 groepjes hun reconstructie delen. Vraag de klas:

- “Welke hints interpreteerden jullie anders?”
- “Welke hints waren het moeilijkst?”
- “Welke rol speelde macht in jullie verhaal?”

Leg uit dat historici ook zo werken: puzzelen met onvolledige, gefilterde informatie. Geef vervolgens de “officiële” reconstructie van de gebeurtenissen:

Reconstructie van gebeurtenissen van de mysterie opdracht:

In het voorjaar van 1730 ontstaat in de Republiek een kettingreactie van onderzoeken en vervolgingen naar sodomie. De directe aanleiding ligt in Utrecht, waar de koster van de Domtoren, Josua Wilts, verklaart dat hij ongeveer een half jaar eerder twee mannen, kalkdrager Gillis van Baaden en barbiersknecht Willem Luyten, heeft betrapte in de Michaëlskapel van de Domtoren (hint 5).

Wanneer Gillis van Baaden wordt gearresteerd, beschrijft de rechtbank dit als het “ontwarren van een kluwen van goddeloosheid” (hint 2). Tijdens de verhoren vallen steeds nieuwe namen (hint 12). Dit leidt tot een kettingreactie: in Utrecht, maar ook in andere steden, worden mannen opgepakt, ondervraagd en soms ter dood veroordeeld.

De vervolgingen vinden plaats in een bredere context van maatschappelijke onrust. In het begin van de 18e eeuw leeft het gevoel dat de Republiek economisch achteruitgaat (hint 11). Predikanten waarschuwen dat sodomie “Gods toorn over de hele gemeenschap” kan afroepen (hint 7). Stadsbesturen vrezen dat bepaalde plekken, kerktorens, stegen, herbergen, “brandhaarden van zonde” zijn (hint 10).

Tegelijkertijd verspreiden geruchten zich snel dat er grote netwerken van mannen actief zijn (hint 15). Burgers worden aangemoedigd om “verdachte mannen” te melden bij de schout (hint 16). In sommige steden worden zelfs mannen opgepakt op basis van oude verdenkingen die nooit eerder zijn onderzocht (hint 14).

De overheid reageert krachtig. De Staten van Holland en West-Friesland publiceren in juli 1730 een streng plakkaat waarin zij oproepen tot “afschrik en uitroeiing van de zonde der sodomie” (hint 1). Sodomie wordt juridisch gezien als een misdaad “tegen de natuur én tegen de staat” (hint 9). De straf is de dood, gevolgd door verbranding van het lichaam (hint 3). Het plakkaat bepaalt bovendien dat executies voortaan openbaar moeten plaatsvinden (hint 8), zodat ze een afschrikwekkend voorbeeld vormen.

De publieke sfeer versterkt deze dynamiek. Pamfletten en liedbladen beschrijven sodomie als een “afschuwelijke zonde, uit Satans rijk ontsprongen” (hint 6). Vliegende blaadjes en prenten tonen dramatische afbeeldingen van executies (hint 13). Deze populaire media vergroten de angst en bevestigen het idee dat sodomie een bedreiging vormt voor de hele samenleving.

In deze combinatie van religieuze overtuiging, juridische strengheid, politieke onzekerheid, sociale angst en publieke sensatie ontstaat een morele paniek: een situatie waarin geruchten, verdenkingen en harde maatregelen elkaar versterken. De vervolgingen van 1730–1733 zijn het resultaat van deze samenloop van factoren.

Sluit af met de kernboodschap:

- bronnen zijn fragmentarisch
- macht bepaalt wat bewaard blijft
- verschillende interpretaties zijn mogelijk en waardevol
-

Differentiatie

Makkelijker:

- Laat leerlingen eerst hints sorteren in categorieën (religie, recht, paniek, etc.).
- Geef een tijdlijn als hulpmiddel.

Moeilijker:

- Laat leerlingen zelf categorieën bedenken.

- Laat ze reflecteren op betrouwbaarheid van pamfletten en prenten.

Nabespreking; wat is belangrijk?

- Dat leerlingen zien dat meerdere oorzaken tegelijk speelden.
- Dat de vervolging begon door toeval (Domtoren) maar werd versterkt door paniek.
- Dat propaganda (prenten, pamfletten) een grote rol speelde.
- Dat religie en rechtspraak verweven waren.

Omgaan met de geschiedenis van seksualiteit in de klas

Standplaatsgebondenheid: hoe voorkom je anachronisme?

Wanneer leerlingen beginnen over “homoseksualiteit”, “LHBTQ+”, “coming out” of “geaardheid”, is dat begrijpelijk, het zijn hun referentiekaders. Maar het is historisch onjuist om deze moderne begrippen op de 18e eeuw te plakken. Dit is een perfect moment om een mini-lesje **standplaatsgebondenheid** te geven:

“Wij kijken met onze moderne ogen naar het verleden. Maar mensen in 1730 dachten niet in termen van seksuele identiteit. Ze dachten in termen van zonde, orde, natuur en overtreding. Daarom moeten we altijd proberen te begrijpen hoe mensen toen dachten, niet hoe wij nu denken.”

Je kunt dit concreet maken door leerlingen te vragen:

- “Welke woorden gebruiken wij nu die toen niet bestonden?”
- “Welke woorden gebruiken zij toen die wij nu niet meer gebruiken?”
- “Wat zegt dat over hoe samenlevingen veranderen?”

Dit helpt leerlingen om hun eigen perspectief te herkennen én te parkeren. Het kan ook helpen door concrete zinnen en passages uit de bronnen erbij te pakken om het enorme taal- en belevingsverschil te laten zien.

Focus op de bronnen: wat lees je écht?

Wanneer leerlingen moderne interpretaties geven, kun je terugsturen naar de bronnen:

- “Waar zie je dat in de bron?”
- “Welke woorden gebruikt de bron zelf?”
- “Wie spreekt hier eigenlijk?”
- “Wat zegt dit over hun wereldbeeld?”

Dit helpt om het gesprek te verankeren in **historisch denken**, niet in hedendaagse debatten.

Sodomie ≠ homoseksualiteit

Leg dit expliciet uit:

- Sodomie was een **juridische categorie**, geen identiteit.
- Het ging om **handelingen**, niet om wie iemand “was”.
- De vervolgingen van 1730 waren uitzonderlijk, niet structureel.
- De meeste mannen die seks met mannen hadden, werden nooit vervolgd.

- De vervolgingen zeggen meer over **macht, religie en paniek** dan over seksualiteit.

Een voorbeeldzin die je als docent kunt gebruiken:

“Sodomie stond voor alle seksuele handelingen die men in die tijd vreemd en ‘onnatuurlijk’ vond en ging ook vaak over hele andere dingen dan seksuele handelingen tussen mensen van hetzelfde geslacht’

Er zijn bijvoorbeeld meerdere zaken waarbij mensen onder de noemer sodomie vervolgt werden voor bestialiteit (en bijvoorbeeld met het desbetreffende dier veroordeeld werden).

Leerlingen kunnen op deze uitleg ook reageren met: “Maar als ze seks hadden met mannen, waren ze toch gewoon homo?” Dit is een goed moment om uit te leggen dat verlangens en handelingen altijd bestaan hebben, maar dat samenlevingen ze op verschillende manieren begrijpen. In de 18e eeuw dachten mensen niet in termen van vaste seksuele identiteiten, maar in termen van zonde, orde en overtreding.

Tegelijk is het belangrijk om te voorkomen dat leerlingen concluderen dat homoseksualiteit dan een “keuze” of “modeverschijnsel” zou zijn. Het feit dat vroegmoderne mensen geen moderne identiteitslabels gebruikten, betekent niet dat verlangens of relaties niet bestonden. Het betekent alleen dat ze anders werden benoemd en begrepen.

Je kunt dit samenvatten als: **verlangens zijn van alle tijden, maar identiteiten zijn historisch en cultureel bepaald.**

Hoe bespreek je gevoeligheid in de klas?

- Normaliseer ongemak: “Het is oké dat dit onderwerp gevoelig voelt.” Dit verlaagt spanning en maakt het veiliger voor leerlingen om vragen te stellen.
- Stel grenzen: geen scheldwoorden, geen grappen. Dit voorkomt dat het gesprek kwetsend wordt of ontspoord.
- Gebruik historische taal: “verdachten”, “vervolging”, “handelingen”. Dit helpt leerlingen om afstand te nemen van moderne discussies en zich te richten op historisch denken.
- Vermijd persoonlijke vragen aan leerlingen. Dit beschermt leerlingen en houdt de focus op het onderwerp, niet op hun identiteit.
- Benadruk dat het gaat om **historische structuren**, niet om moderne mensen. Dit voorkomt dat leerlingen moderne identiteiten projecteren op vroegmoderne mensen.

Deze strategieën helpen om het gesprek veilig, respectvol en historisch gefocust te houden, zodat leerlingen zich kunnen richten op het begrijpen van vroegmoderne denkwerelden in plaats van moderne identiteitsdiscussies.

Extra verdieping voor docenten

Bronfragmenten uit module 1

De drie bronfragmenten in module 1 komen uit verschillende typen vroegmoderne bronnen. Om ze goed te kunnen interpreteren, is het belangrijk dat docenten weten hoe deze bronsoorten functioneerden in de 18e-eeuwse Republiek en wie de betrokken personen waren.

1. Het verhoor van Cornelis (1733)

Dit fragment is afkomstig uit een vroegmodern rechtbankverslag. In de 18e eeuw werden verhoren niet woordelijk genoteerd. Een griffier schreef een samenvatting van de antwoorden van de verdachte, in vaste, gestandaardiseerde formuleringen. De verdachte moest aan het einde bevestigen dat de notitie “naar waarheid” was opgeschreven.

- **Wie is Cornelis?** Cornelis Jurriaanse Bout is een van de mannen die in de jaren 1730 in Noord-Holland werd gearresteerd op verdenking van sodomie. Over zijn achtergrond weten we weinig; verdachten uit deze periode waren vaak ambachtslieden, knechten of mannen uit lagere sociale lagen.
- **Waar komt het verhoor vandaan?** Het fragment komt uit een *Examenboek van de gevangenen op den stadhuuse* wat bewaard is gebleven als onderdeel van de Oud Rechtelijke Archieven (ORA) van het Gerecht Naarden. Meer informatie over dit specifieke stuk is te vinden op de [website van de queer geschiedenismaand](#) en bij het [archief gooï en vechtstreek](#).
- **Hoe functioneert dit type bron?** Het verhoor laat zien hoe een verdachte binnen een juridisch kader moest antwoorden. De stem van de verdachte is aanwezig, maar altijd gefilterd door de vragen van de rechtbank en de notatiepraktijk van de griffier.

2. Het liedblad uit Noordwijk (1732)

Het tweede fragment is een liedblad (ook wel liedje, pamflet of vliegend blaadje). Dit waren goedkope, snel gedrukte teksten die op straat werden verkocht of gezongen. Ze waren bedoeld voor een breed publiek en combineerden nieuws, sensatie en moraliteit.

- **Wie spreekt hier?** De auteur is anoniem; liedbladen werden vaak geschreven door lokale drukkers, pamflettenmakers of gelegenheidsdichters.

- **Waar komt het vandaan?** Liedbladen uit deze periode zijn bewaard in collecties van het Meertens Instituut, de Koninklijke Bibliotheek en regionale archieven. Het Noordwijkse liedblad verwijst naar een executie die in de regio bekend was. Een afbeelding van het blad is gepubliceerd in Noordam, D.J. *Riskante relaties: Vijf eeuwen homoseksualiteit in Nederland, 1233–1733*. (Hilversum, 1995), p. 241.
- **Hoe functioneert dit type bron?** Liedbladen waren een vorm van publieke communicatie. Ze verspreidden morele boodschappen, versterkten emoties en droegen bij aan de publieke beeldvorming rond misdrijven. Ze zijn waardevol omdat ze laten zien hoe gewone mensen mogelijk dachten of werden aangesproken.

3. Het plakkaat van de Staten van Holland en West-Friesland (1730)

Het derde fragment is een **plakkaat**: een officieel besluit van de overheid, bedoeld om publiekelijk bekendgemaakt te worden. Plakkaten werden gedrukt, verspreid en op openbare plaatsen aangeplakt.

- **Wie spreekt hier?** De Staten van Holland en West-Friesland, de hoogste politieke en juridische autoriteit van het gewest.
- **Waar komt het vandaan?** Plakkaten zijn bewaard in officiële verzamelingen en in provinciale archieven. Ze vormden de basis van de wetgeving in de Republiek. Dit plakkaat is te vinden in de verzameling van plakkaten, ordonnanties, resoluties enz., uitgevaardigd door de Staten en de Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland van de 16e tot de 18e eeuw van de Koninklijke Bibliotheek (KB).
- **Hoe functioneert dit type bron?** Plakkaten zijn normerend: ze leggen vast wat verboden is, welke straffen gelden en hoe overtredingen moeten worden vervolgd. De taal is religieus-juridisch en weerspiegelt de autoriteit van de staat. Ze laten zien hoe de overheid sodomie definieerde en welke morele en politieke argumenten daarbij werden gebruikt.

Prenten (zoals *Tydelyke Straffe*)

Prenten zoals *Tydelyke Straffe* speelden een cruciale rol in de beeldvorming rond de sodomievolvingen. Ze waren niet bedoeld als neutrale verslaglegging, maar als waarschuwing, sensatie en morele instructie. De makers van deze prenten combineerden tekst en beeld om een sterk emotioneel effect te creëren: sodomieten werden afgebeeld als demonisch, gevaarlijk of moreel verdorven, vaak omringd door duistere symboliek of

Figuur 1: *Tydelyke Straffe*, voorgesteld ten afschrik aller goddeloze en doemwaardige zondaren.), Amsterdam: Gerrit Bos and Gerrit Bouman, 1730. Rijksmuseum collection (RP-P-OB-68.246). Text by Gijsbert Tysens, <https://id.rijksmuseum.nl/200404058>.

expliciete verwijzingen naar de duivel. De prenten versterkten het idee dat sodomie niet alleen een individuele zonde was, maar een bedreiging voor de hele gemeenschap.

Voor docenten is het belangrijk om te benadrukken dat deze prenten als propaganda dienen. Ze laten zien hoe vroegmoderne media werkten: snel, goedkoop, gericht op een breed publiek en sterk moraliserend. Leerlingen kunnen aan de hand van deze prenten leren hoe beeldvorming werkt, hoe angst wordt gevisualiseerd en hoe de publieke opinie kan worden beïnvloed. De prenten zijn bovendien een uitstekende ingang om te praten over morele paniek, publieke strafrituelen en de rol van drukwerk in de vroegmoderne samenleving.

Gedenksteen in Utrecht

De gedenksteen in Utrecht, geplaatst in 1999, herdenkt de mannen die in 1730–1731 zijn vervolgd en geëxecuteerd. De steen vormt een belangrijk onderdeel van de hedendaagse herinneringscultuur rond queer geschiedenis in Nederland. Waar de vroegmoderne bronnen vooral de stem van de staat en de rechtbank laten horen, geeft de gedenksteen ruimte aan een tegenperspectief: dat van de slachtoffers en van de hedendaagse gemeenschap die hen wil herdenken.

Voor docenten biedt de gedenksteen een kans om te praten over hoe samenlevingen omgaan met pijnlijk erfgoed. Waarom wordt dit nu herdacht, terwijl het eeuwenlang verzwegen of vergeten is? Wat zegt dit over veranderende normen, over de rol van steden in het erkennen van historisch onrecht, en over de manier waarop geschiedenis wordt gebruikt om hedendaagse identiteiten te vormen? De gedenksteen maakt het onderwerp bovendien lokaal relevant voor leerlingen in Utrecht en omgeving: het laat zien dat deze geschiedenis niet abstract is, maar zich letterlijk in hun eigen stad heeft afgespeeld.

Vrouwelijke sodomieten

Hoewel de vervolgingen van 1730 vrijwel uitsluitend mannen betroffen, zijn er in de vroegmoderne tijd ook gevallen bekend van vrouwen die werden beschuldigd van sodomie of “onnatuurlijke omgang”. Deze zaken zijn zeldzaam, maar juist daarom historisch interessant. Ze laten zien hoe sterk gendernormen de manier bepaalden waarop gedrag werd geïnterpreteerd en vervolgd. Vrouwen werden vaak anders behandeld dan mannen: soms werden hun handelingen als minder ernstig gezien, soms juist als onbegrijpelijk of bedreigend voor de sociale orde.

Het feit dat vrouwelijke sodomieten nauwelijks in de archieven voorkomen, is een voorbeeld van archiefstilte: bepaalde groepen laten minder sporen na, niet omdat ze niet bestonden, maar omdat hun gedrag minder werd geregistreerd of anders werd geïnterpreteerd. Dit biedt docenten een kans om met leerlingen te praten over gender, normen, macht en de beperkingen van historische bronnen. Het onderwerp maakt duidelijk dat vervolging niet alleen iets zegt over seksualiteit, maar ook over de manier waarop samenlevingen genderrollen bewaken en handhaven.

Taal en scheldwoorden

Veel Nederlandse scheldwoorden en uitdrukkingen die vandaag de dag nog voorkomen, zoals “*mietje*” of “*sodomieter op*”, hebben hun oorsprong in de vroegmoderne vervolgingen van sodomie. Deze woorden zijn niet neutraal: ze dragen eeuwen aan stigma, angst en morele veroordeling met zich mee. Door dit feitelijk en historisch te bespreken, kunnen docenten leerlingen bewust maken van de lange geschiedenis van taal als instrument van uitsluiting.

Het is belangrijk om dit onderwerp zorgvuldig te behandelen. Docenten kunnen uitleggen dat taal verandert, maar dat woorden sporen nalaten van de samenlevingen waarin ze zijn ontstaan. Het bespreken van deze termen biedt een kans om te praten over hoe taal macht uitoefent, hoe woorden groepen kunnen marginaliseren, en hoe historische gebeurtenissen doorwerken in hedendaagse omgangsvormen. Tegelijkertijd moet worden benadrukt dat deze woorden in de klas niet worden gebruikt als scheldwoord of grap: ze worden besproken als historisch fenomeen, niet als taal die genormaliseerd mag worden.

Bijlage 1:

Werkblad Perspectief Opdracht:

Bronfragment 1:

Fragmenten uit het examen van Cornelis, 30 november 1733

Vraag: “Hebt gy samen aldaer niet met uw broeken af en los gelegen?”

Antwoord: “Segt: neen, dat sulx niet waar is.”

Vraag: “Hebt gy aldaer off op een andere plaats niet met hem getragt vleeslyke conversatie te pleegen?”

Antwoord: “Segt: aldaar niet met hem geweest te syn.”

Vraag “Syt gy met Ryk Hogenbirk op den 10 Augs laastleeden niet geweest op off by de camp en by het huys van Gerrit Rinkel tot Hilversum?”

Antwoord: “Segt: neen.”

Vraag: “Hoe lang hebt gy kennig gehad aan Ryk Hogenbrak?”

Antwoord: “Segt: van aansien van der jugt aff.”

Vraag: “Welke personen in de hut van Evertje La Prok meer geweest syn?”

Antwoord: “Segt: daer niet geweest te syn, en dierhalven aldaer niemand gesien te hebben.”

Vraag: “Waar syt gy die nagt geweest?”

Antwoord: “Segt: by Teunis Lambert Hansz, en van daer na syn woonplaats gegaen te wesen.”

Bronfragment 2:

Inleiding en het eerste couplet van een lied uit een 'vliegend blaadje', oftewel een pamflet, uit 1731 in Noordwijk.

Een nieu Liet van het Regt of Justitie dat op den dorpe van noortwyk binnen is gedaan op vrydag 31. October 1732. Aan twee manspersoonen, aldaar woonachtig met name Nicolaas Plaft (Claas van der Plas) en Gerrit den Melkboer (melkverkoper Maarten Corl), die beide om het pleegen van grouwelyke zonden van sodomie, zyn aan een paal gestelt en met den koorden geworgt dat'er de dood naar volgden, hunne ligamen voorts na de zee gevoert en aan veele ponden gewigt vast gehegt in den selven geworpen, andre ten afschrik en exempel.

Og og wat jammer en berdroeft
Komt ons helaas te naader
Nu men de dood voor oogen ziet
Met eyselijcke baeten
Het is niet dan een groot ellent
Waer men zig keert waar men zich went
Voor ons die op beel stonden
Begongen grouwel zonden

Vertaling naar modern Nederlands:

Een nieuw lied van het Recht of de Justitie, gemaakt in het dorp Noordwijk op vrijdag 31 oktober 1732. Over twee mannen, Nicolaas Plaft en Gerrit de Melkboer, die vanwege het plegen van gruwelijke zonden van sodomie aan een paal zijn vastgebonden en met koorden gewurgd, waardoor zij stierven. Hun lichamen zijn daarna naar zee gebracht en met zware gewichten in het water geworpen, als afschrikwekkend voorbeeld voor anderen.

*Ach ach, wat jammer en bedroevend
Komt dit alles ons nabij
Nu we de dood zo duidelijk voor onze ogen zien
Met zulke afschuwelijke straffen,*

*Het is niet dan een grote ellende
Waar men zich ook wendt of keert,
Door de gruwelijke zonden
Die door deze mannen zijn begaan.*

Bronfragment 3:

Fragmenten uit een Placaat dat werd uitgevaardigd door de Staten van Holland en West-Friesland op 21 juli 1730.

"Alsoo Wy tot Ons hertgrondig leedwesen gewaar werden, dat boven en behalven soo veele overtredingen van Gods Allerheiligste wetten, waar door sijne regtveerdige toorn over het lieve Vaderland meer en meer werd ontstoken, ook seer eenigen tijd in Onsen Lande van Holland en Westfriesland gepleegt zijn sodanige hoog-gaande gruwelen, waar van de natuur selve een afgrijzen heeft..."

"Eerstelijk, dat de voorschreve misdaad van Sodomie voortaan altoos publiquelijk sal worden gestraft, gelijk alle andere Crimina, tot afschrik en waarschouwing van een ieder.

Ten anderen, dat deselve misdaad volgens de Goddelijke en beschrevene wetten sal worden gestraft met de dood, dog dat de soort van doodstraf sal worden gelaten aan den Regter, om deselve bij de veroordeninge te decerneeren na gelegentheid der omstandigheden, denemerit of meerdere, of mindere, bezwaaring van een soo afschuwelijk crimen."

Vertaling naar modern Nederlands:

"Wij zijn tot ons diepe leedwezen te weten gekomen dat, naast vele overtredingen van Gods heilige wetten, waardoor Zijn rechtvaardige toorn over ons Vaderland steeds verder wordt opgewekt, er in Holland en West-Friesland ook zulke ernstige en onnatuurlijke gruwelen zijn gepleegd, dat zelfs de natuur er van huivert."

"Ten eerste zal de misdaad van sodomie voortaan altijd openbaar worden gestraft, net als andere zware misdrijven, om iedereen af te schrikken en te waarschuwen. Ten tweede zal deze misdaad volgens de goddelijke en geschrevene wetten met de dood worden bestraft. De rechter mag zelf

bepalen welke soort doodstraf passend is, afhankelijk van de omstandigheden en de ernst van dit afschuwelijke misdrijf.”

A. Analyse per bron

Bron	Wie spreekt?	Wat is hun rol?	Wat vinden ze belangrijk?	Woorden die hun perspectief tonen
1				
2				
3				

B. Ontbrekende perspectieven

- 1) Welke perspectieven ontbreken in deze bronfragmenten?
- 2) Waarom ontbreekt dit perspectief?
- 3) Kies één van de ontbrekende perspectieven. Wat zouden we te weten kunnen komen als dit perspectief wél in de bronnen voorkwam?
- 4) Wat zegt dit over macht in de Republiek?

C. Conclusie

Schrijf samen één alinea waarin je uitlegt:

- welke perspectieven aanwezig zijn
- welk perspectief ontbreekt
- waarom dat belangrijk is voor het begrijpen van sodomievervolgingen

Bijlage 2:

Modelantwoorden Perspectief Opdracht:

A. Analyse per bron

Bron 1: Examen van Cornelis (samenvatting door de rechtbank)

Wie spreekt? Formeel: Cornelis. Maar feitelijk: de rechtbank schrijft op wat Cornelis volgens hen antwoordde.

Wat is hun rol? Cornelis is verdachte van sodomie; de rechtbank is de instantie die bepaalt welke vragen worden gesteld en de woorden van Cornelis filtert, selecteert en noteert.

Wat vinden ze belangrijk? Cornelis: zichzelf vrijpleiten en daarnaast afstand houden, ontkennen en geen incriminerende details geven. De rechtbank: vastleggen wat relevant is voor schuld of onschuld, vaak in korte, gestandaardiseerde ontkenningen.

Woorden die hun perspectief tonen: "Segt: neen" → toont vooral hoe de rechtbank ontkenningen registreert, niet hoe Cornelis werkelijk sprak.

Kernperspectief: → Een verdachte die ontkent en zichzelf probeert te beschermen, maar wiens stem door de rechtbank wordt gefilterd en geformaliseerd, zijn stem is aanwezig maar niet ongefilterd.

Bron 2: Liedblad/ Pamflet uit Noordwijk (1732)

Wie spreekt? Een anonieme liedschrijver/pamflettenmaker die zich richt tot het publiek.

Wat is hun rol? Publieke stem; wil het volk waarschuwen, moraliseren en tegelijk sensatie bieden. Geen officiële instantie, maar wel invloedrijk in hoe mensen over de zaak denken.

Wat vinden ze belangrijk? Morele veroordeling van sodomie; Afschrikking, de executie moet anderen waarschuwen; Emotie, bedroevend en sprekend van ellende.

Woorden die hun perspectief tonen: "grouwelyke zonden van sodomie", "andre ten afschrik en exempel", "og og wat jammer en bedroeft".

Kernperspectief: → Een publiek/moraliserend perspectief dat sodomie als gruwelijke zonde ziet, de executie als afschrikwekkend voorbeeld presenteert en emoties inzet om het publiek te vormen.

Bron 3: Placaat van de Staten van Holland en West-Friesland (1730)

Wie spreekt? De Staten van Holland en West-Friesland, de hoogste politieke en juridische autoriteit in het gewest.

Wat is hun rol? Wetgever en overheid; stelt regels, bepaalt straffen, geeft opdracht tot vervolging.

Wat vinden ze belangrijk? Bescherming van 'Gods allerheiligste wetten'; Behoud van orde en 'publieke zeden'; Afschrikking en openbare straf, inclusief de doodstraf.

Woorden die hun perspectief tonen: "sijne regtveerdige toorn over het lieve Vaderland"; "hoog-gaande gruwelen, waar van de natuur selve een afgrijzen heeft"; "altoos publiquelij sal worden gestraft"; "sal worden gestraft met de dood".

Kernperspectief: → Een overheidsperspectief dat sodomie neerzet als goddeloze, onnatuurlijke gruwel, een bedreiging voor het Vaderland, en dat via zware, openbare straffen orde en zeden wil handhaven.

B. Ontbrekend perspectief

1) Welke perspectieven ontbreken in deze bronfragmenten?

- De rechters / schepenen als eigen stem
- Getuigen (zoals Evertje La Prok, Teunis Lambert Hansz)
- Predikanten (we zien wel religieuze taal, maar niet hun directe stem)
- Burgers / omstanders (van bijvoorbeeld de executie, zangers van het lied)
- De mannen die beschuldigd worden, in hun eigen ongefilterde woorden (brieven, dagboeken, gesprekken)
- Vrouwen (partners, familieleden, omstanders).

2) Waarom ontbreekt dit perspectief?

- Omdat schriftelijke bronnen vooral door machtsposities worden geproduceerd: overheid, rechtbank, pamflettenmakers.
- Verdachten hebben weinig toegang tot eigen schriftelijke verslaglegging in het archief.
- Emotionele, persoonlijke stemmen worden zelden bewaard of als "relevant" gezien.
- De staat en publieke schrijvers bepalen wat wordt vastgelegd en wat niet.

3) Kies één van de ontbrekende perspectieven. Wat zouden we te weten kunnen komen als dit perspectief wél in de bronnen voorkwam?

Rechters / schepenen:

We zouden leren:

- hoe zij zelf dachten over sodomie (juridisch, religieus, moreel)
- welke twijfels, strategieën of discussies zij hadden tijdens het proces

- hoe zij bepaalden welke vragen gesteld werden
- hoe zij de ernst van de zaak inschatten

Dit zou laten zien hoe rechtspraak in de Republiek functioneerde en hoe rechters macht uitoefenden.

Getuigen (zoals Evertje La Prok, Teunis Lambert Hansz):

We zouden leren:

- wat zij daadwerkelijk zagen of dachten te zien
- hoe roddels, vermoedens en sociale spanningen een rol speelden
- hoe hun woorden mogelijk de zaak beïnvloedden
- hoe gewone mensen betrokken waren bij vervolging

Dit zou inzicht geven in sociale controle, geruchten en lokale gemeenschapscultuur.

Predikanten:

We zouden leren:

- hoe zij sodomie religieus duiden (zonde, straf, goddelijke toorn)
- hoe zij hun gemeente toespraken over deze zaak
- hoe religieuze autoriteit publieke opinie vormde

Dit zou laten zien hoe kerkelijke macht verweven was met politiek en rechtspraak.

Burgers / omstanders:

We zouden leren:

- hoe mensen in het dorp de executie ervoeren
- welke emoties leefden (angst, sensatie, afschuw, nieuwsgierigheid)
- hoe geruchten en verhalen zich verspreidden
- hoe het lied werd gezongen en ontvangen

Dit zou inzicht geven in publieke cultuur, sensatie, en morele paniek.

De beschuldigde mannen in hun eigen ongefilterde woorden:

We zouden leren:

- hun emoties (angst, schaamte, verzet, verdriet)
- hun eigen uitleg van de gebeurtenissen
- hun relaties, motieven en ervaringen
- hoe zij de rechtsgang ervoeren

Dit zou een veel menselijker, complexer beeld geven van de zaak — en laten zien hoe beperkt de rechtbanknotulen zijn.

Vrouwen (partners, familieleden, omstanders):

We zouden leren:

- hoe de zaak doorwerkte in gezinnen en relaties
- hoe vrouwen dachten over sodomie, straf en eer
- hoe zij rouwden, reageerden of leden onder de gevolgen
- welke rol vrouwen speelden in roddels, steun of veroordeling

Dit zou laten zien hoe gender en sociale positie invloed hadden op wie werd gehoord.

4) Wat zegt dit over macht in de Republiek?

Modelantwoord:

De ontbrekende perspectieven laten zien dat de machtsstructuur van de Republiek sterk hiërarchisch was. De staat, de rechtbank en in mindere mate de publieke schrijvers bepaalden welke stemmen werden vastgelegd en welke niet. Macht bepaalde:

- wie mocht spreken
- wiens woorden als “betrouwbaar” of “waardig” werden gezien
- welke verhalen in het archief terechtkwamen
- hoe de geschiedenis van sodomie werd geframed

Verdachten, vrouwen, gewone burgers en getuigen hadden weinig invloed op hoe hun ervaringen werden opgeschreven. Hun perspectieven bestaan vooral buiten het archief. Dit betekent dat historici vooral de stemmen van de macht terugvinden — en dat we actief moeten zoeken naar wat ontbreekt om een volledig beeld te krijgen.

C. Conclusie (modelantwoord)

In deze drie bronfragmenten zien we drie verschillende perspectieven op sodomie in de 18e eeuw: dat van een verdachte (Cornelis), van het publiek (het liedblad uit Noordwijk) en van de overheid (het plakkaat van de Staten van Holland). Het perspectief van de verdachte is wel aanwezig, maar alleen in korte, formele ontkenningen die door de rechtbank zijn genoteerd; zijn stem is dus gefilterd, maar niet volledig verdwenen. Het publiek spreekt in emotionele, moraliserende taal en gebruikt de executie als afschrikwekkend voorbeeld. De overheid gebruikt religieuze en juridische taal om sodomie als onnatuurlijke, goddeloze gruwel te presenteren en zware straffen te rechtvaardigen. Wat ontbreekt, zijn de persoonlijke stemmen van geliefden, omstanders en de verdachten zelf in hun eigen woorden. Dat is belangrijk, omdat het laat zien dat de macht in de Republiek vooral bij de autoriteiten en publieke schrijvers lag: zij bepaalden welke verhalen bewaard bleven en hoe deze zaak aan het nageslacht werd doorgegeven.

Bijlage 3:

Werkblad Mysterie Opdracht:

Namen:
Mysterie: Waarvoor werden in 1730 in verschillende steden mannen gearresteerd en zwaar gestraft? <i>Schrijf in één of twee zinnen wat volgens jullie de aanleiding was voor de arrestaties.</i> <i>Gebruik minstens twee kaartjes als bewijs.</i>
Welke gebeurtenissen zorgden ervoor dat de vervolging zich uitbreidde? <i>Beschrijf welke stappen of ontdekkingen ervoor zorgden dat steeds meer mannen werden opgepakt. Gebruik minstens drie kaartjes als bewijs.</i>
Welke oorzaken speelden een rol bij de zware straffen in 1730? <i>Noem minstens drie verschillende oorzaken (bijv. religie, rechtspraak, geruchten, politiek, sociale controle). Gebruik bij elke oorzaak één kaartje als bewijs.</i>
Welke oorzaken speelden een rol bij de zware straffen in 1730? <i>Leg uit welke oorzaak volgens jullie het zwaarst woog en waarom. Gebruik één kaartje als onderbouwing.</i>

Bijlage 4:

Modelantwoorden Mysterie Opdracht:

Vraag 1: Waarvoor werden de mannen in 1730 gearresteerd?

Modelantwoord: Ze werden gearresteerd omdat ze verdacht werden van **sodomie**, een misdaad die in 1730 werd gezien als een zware religieuze en juridische overtreding. De eerste arrestaties volgden na een **betrapte ontmoeting in de Domtoren**, waarna steeds meer namen vielen.

Mogelijke kaartjes als bewijs:

- Hint 5 (betraapt in de Michaëlskapel)
- Hint 4 (crimen nefandum)
- Hint 2 (Gillis van Baaden → kluwen van goddeloosheid)

Vraag 2: Welke gebeurtenissen zorgden ervoor dat de vervolging zich uitbreidde?

Modelantwoord: De vervolging breidde zich uit door een **kettingreactie van verhoren**: na de eerste arrestatie noemden verdachten nieuwe namen. Tegelijkertijd verspreidden **geruchten** zich snel, en werden in meerdere steden **oude verdenkingen** opnieuw onderzocht. Pamfletten en prenten versterkten het idee dat er een groot netwerk actief was.

Mogelijke kaartjes als bewijs:

- Hint 12 (kettingreactie van verhoren)
- Hint 15 (geruchten over netwerken)
- Hint 14 (oude verdenkingen)
- Hint 13 (pamfletten en prenten)

Vraag 3: Welke oorzaken speelden een rol bij de zware straffen?

Modelantwoord: Er speelden meerdere oorzaken tegelijk:

Religie: Sodomie werd gezien als een zonde die **Gods toorn** kon oproepen.

→ Hint 7, Hint 6, Hint 4

Rechtspraak: De wet beschouwde sodomie als een misdaad “tegen de natuur én tegen de staat”, met **doodstraf en verbranding** als gevolg.

→ Hint 3, Hint 9, Hint 1

Morele paniek / propaganda: Pamfletten, prenten en geruchten versterkten angst voor een groot netwerk.

→ Hint 13, Hint 15

Sociale controle: Burgers werden aangemoedigd om verdachten te melden; ontmoetingsplekken werden gezien als gevaarlijk.

→ Hint 16, Hint 10

Politieke / economische spanningen: De vervolging vond plaats in een periode van onzekerheid, waardoor zondebokken sneller werden aangewezen.

→ Hint 11

Toeval / aanleiding: De ontdekking in de Domtoren vormde het startpunt.

→ Hint 5, Hint 12

Vraag 4: Wat is volgens jullie de belangrijkste oorzaak?

Modelantwoord (voorbeeld): De belangrijkste oorzaak was de **religieuze en morele paniek**. Veel bronnen benadrukken dat sodomie werd gezien als een zonde die God kon straffen, en pamfletten versterkten dat beeld. Daardoor werd streng optreden vanzelfsprekend.

Mogelijke kaartjes als bewijs:

- Hint 7
- Hint 6
- Hint 1

Overzicht Bronnenkaartjes en bijbehorende oorzaak:

Hint nr.	Inhoud	Oorzaakcategorie
1	Plakkaat: afschrik en uitroeiing	Rechtspraak / politiek
2	“Kluwen van goddeloosheid”	Toeval / kettingreactie
3	Doodstraf + verbranding	Rechtspraak
4	Crimen nefandum	Religie / moraliteit
5	Betrapt in Domtoren	Toeval / aanleiding
6	“Uit Satans rijk ontsprongen”	Religie / propaganda
7	Predikanten waarschuwen voor Gods toorn	Religie
8	Executies openbaar	Rechtspraak / propaganda

9	Misdaad tegen natuur én staat	Rechtspraak
10	Ontmoetingsplekken als brandhaarden	Sociale controle
11	Economische en religieuze spanningen	Politiek / context
12	Kettingreactie van verhoren	Toeval / sociale dynamiek
13	Prenten en pamfletten	Propaganda / morele paniek
14	Oude verdenkingen	Sociale controle / paniek
15	Geruchten over netwerken	Morele paniek
16	Burgers melden verdachten	Sociale controle

Bijlage 5:

Bronnenkaartjes voor mysterieopdracht:

1) De Staten van Holland en West-Friesland stellen in een plakkaat dat ze "afschrik en uitroeiing van de zonde der sodomie" willen.	2) Met de arrestatie van Gillis van Baaden werd volgens de rechtbank 'den draad van een kluwen van deze Goddeloosheid' blootgelegd.
3) Sodomie wordt bestraft met de dood en verbranding van het lichaam.	4) Sodomie stond bekend als de 'stomme zonde' of het 'crimen nefandum'; een misdaad die niet genoemd mag worden.
5) De koster van de Domtoren, Josua Wilts, verklaarde op 12 januari 1730 tegenover de rechtbank dat hij zo'n half jaar eerder kalkdrager Gillis van Baaden en barbiersknecht Willem Luyten hadden betrapt in de Michaëlskapel in de Domtoren.	6) Een pamflet uit 1730 noemt dat de veroordeelde mannen schuldig zijn aan een 'afschuwelijke zonde, uit Satans rijk ontsprongen'.
7) Veel predikanten waarschuwden dat sodomie "Gods toorn over de hele gemeenschap kon afroepen".	8) Het uitgegeven plakkaat van de Staten uit juli 1730 stelde dat doodvonnissen voortaan in het openbaar voltrokken moesten worden.
9) De rechtbanken beschouwden sodomie als een misdaad "tegen de natuur én tegen de staat".	10) Stadsbesturen waren bang dat ontmoetingsplekken zoals kerktorens, stegen en herbergen "brandhaarden van zonde" waren.
11) Er heerste begin achttiende eeuw in de Republiek een gevoel van economische achteruitgang.	12) De ontdekking in de Domtoren leidde tot een kettingreactie van verhoren waarin steeds nieuwe namen vielen.
13) Vliegende blaadjes en prenten verspreidden dramatische afbeeldingen van executies om	14) In sommige steden werden mannen opgepakt op basis van "oude verdenkingen" die nooit

het publiek te waarschuwen.	eerder onderzocht waren.
15)Na de eerste arrestaties verspreidden geruchten zich snel dat er “grote netwerken” van mannen actief waren.	16)Burgers werden aangemoedigd om “verdachte mannen” te melden bij de schout.

Bijlage 6:

Begeleidende powerpoint:

Sodomievervolgingen in de Republiek

**Historisch
onderzoek**